

PROTUŽIDOVSKI IZGREDI U ZAGORJU I ZAGREBU GODINE 1883

1883. 7. VIII. ujutro oko 5 sati skinute su sa finansijskih zgrada¹⁾ u Zagrebu stare ploče sa zajedničkim grbom i hrvatskim natpisom, te su zamjenjene novim pločama, koje su uz hrvatski imale i mađarski natpis.

Ti natpisi izazvali su velika komešanja i bune ne samo u Zagrebu nego i u pokrajini. Mase građana i seljaka istupile su protiv odluke, koja je kršila odredbe Ugarsko-hrvatske nagodbe sklopljene 1868.

Nemiri²⁾ su bili prvobitno političke naravi, a krajem augusta iste godine poprimaju i antisemitski karakter: „... po uzoru Beča, Pešte i tolikih drugih mađarskih mjesta i gradova, u kojima su već dvije godine³⁾ trajali protužidovski nemiri i pogromi, a sada su dostizali kulminaciju. U mađarskom gradu Tisza-Eszlaru, naime, vodio se baš onih dana⁴⁾ monstre-proces zbog Estere Solymossi, devojke nestale pre godinu dana, nad kojom da je bilo počinjeno ritualno umorstvo. Sve novine su mjesecima i mjesecima o tome pisale, duhove uznemirivale, pa je svakičas dolazilo do velikih izgređa naročito u Beču i Pešti, gdje su opetovano porazbijali židovske kavane i dućane, opljačkali ih i devastirali.”⁵⁾

1) Financijsko ravnateljstvo bilo je u Gornjem Gradu u Opatičkoj ulici br. 29, državna blagajna u Opatičkoj br. 20. Ostali financijski uredi su bili svi u Gundulićevoj ulici.

2) Nemire u Hrvatskoj god. 1883 možemo iz dana u dan pratiti prema suvremenoj štampi „Pozoru“, „Narodnim Novinama“ i „Agrarmer Zeitung“, dok su u literaturi detaljno ovi događaji obrađeni u ove dvije knjžice: Peršić Ivan, „1883-ća. Uspomene na predratni Zagreb povodom 50-godišnjice bune radi mađarskih grbova. Po sjećanju, novinama i knjigama onih dana napisao“. Zagreb 1933. Preštampano iz „Obzora“ godine 1933, mjeseca kolovoza i rujna. Horvat R(udolf), „Prije Kluena bana. Nemiri u Hrvatskoj god. 1883“, Zagreb 1934.

3) Od g. 1881.

4) Mjeseca avgusta 1883.

5) Peršić, Ivan. „1883-ća. Uspomene na predratni Zagreb povodom 50-godišnjice bune radi mađarskih grbova. Po sjećanju, novinama i knjigama onih dana napisao“, Zagreb 1933, str. 85.

Prvi protužidovski ispad u Mariji Bistrici⁶⁾ prošao je relativno mirno. 26. VIII. 1883 seljaci su pod parolom „Živili Hrvati, dole s Magjari i magjaroni” zatražili od židovskih trgovaca: „... neka jim oni podpišu, da drže i da će držati uvijek s Hrvati i nikada s magjaroni. Trgovci podpišu što se tražilo od njih”⁷⁾, i seljaci se mirno razidu.

31. VIII. 1883 stigao je u Veliku Goricu nedaleko Zagreba transport mađarskih židovskih emigranata. Pučanstvo ih veoma lijepo primi, tako da je nedavni incident protužidovskog karaktera izgubio svoj značaj, i pojedinci su bili uvjereni da do novih protužidovskih ispada neće dolaziti.

Anonimni izvjestitelj „Narodnih Novina” napisao je povodom dolaženja tih emigranata ovaj dopis:

„Se oba židovah. Dvie, tri antisemitom. Ovih danah prošlo je ovuda kolima nekoliko židovskih obitelji, koje bježe iz Ugarske sa ono malo ubožtva, što jim je još ostalo iza pljačkanja biesnih ruljah. Siromasi pripoviedali su strahote i slušajući jih, mal da čovjek ne bi zaboravio da živimo u devetnaestom vieku. Liepe rieči »ravnopravnost«, »čovjek sam« itd., kano da su se provrgle u skroz protivno. Starodavne sablazni opetuju se na sramotu kršćanske ljubavi blišnjega uza sve to što nas kršćane na žrtvenicah voštanice svaki dan sjećaju: kako je našim praotcem bilo mučno za raznih progonstvah. A što nje boljelo, zar da ne boli i druge?! Gdje je duh čovječnosti i blagosti, gdje li ista pravica? Jer ako i ima zla, zar su mu krivi oni progongjeni židovski patnici? Ako je istina da je u njihovih rukuh blagostanje, a u naših bieda, tko je tomu kriv? Ja sudim: Mi sami. Tucimo dakle sebe.

Dok su ti ljudi izvanrednom ustrajnošću te uzornom trieznošću i štedljivošću kao mravi skupljali zrno po zrno, pa mnogi naš čovjek smijao jim se je i rugao, živio je bezbrižno i laskoumno, namjesto da je slijedio njihov primjer. A danas, kad je onim trud i štednja nagrađena blagostanjem, zavide jim to mnogi. Je li je to pravo i pošteno otimati ma komu težkom mukom stečeni imetak? Zar to nije najogavniji jal i divljačka pohotnost? Al' tako je svagdje, gdje je truleža. Dok sami štogod imamo, mnogi ne znamo čuvati, a kad raztrošimo, onda se često rađa zavist na druge, koji što imaju i okrivljuje se često sve i svatko, samo ne sam bezbrižnik i uzročnik vlastita zla. Svakako žalostni pojavi po napredak.

Nije tomu davno kako su se u Ameriku jatovice naseljivali marljivi Kinezi, radeći neumorno i najniže nadničarske, pak trgovačke i obrtničke poslove, dok se obogatiše. Svim nam je žao bilo čitajući kako su jih radi obogaćivanja američanske laskoumne i biesne rulje nečovječno proganjale, pak jim uništavale i otimale najokrutnijim načinom težko stečeni imetak. Do suzah nas je ganulo barbarstvo onih istih zulumčarah, koji se od pohotnosti i sami dose-

⁶⁾ Proštenište u Zagorju.

⁷⁾ Narodne Novine, 1883, br. 197, 29. VIII.

liše u Ameriku, a kasnije pljačkali marljive Kineze. A zar da danas budemo ravnodušni i da mirno gledamo, kako se marljivi i gospodarljivi ljudi oko nas uništuju? Nipošto i nikako. Poučavajmo neuki narod, da i on bude triezan, razborit, marljiv i štedljiv, pak mu neće u oči udariti tudi imetak nit mu zavisti i zlobe radati.

Govorilo se koliko mu drago proti židovom, oni su trgovini svakako i mnogo dobra učinili, osobito gdje su trgovinom prodrli i u najodaljenija, najsamotnija i najzabitnija mjesta, za koja drugi ne bi marili te tako prometu put prokrčili ili ga olakšali. Pa tko će židovom upisati u grieh njihovu poduzetnost? Nitko pametan. Ta njihova radinost ne smeta kršćanina u poslu, jer svake vjere ljudih ima u izobilju koji su poduzetni bili te umnom marljivošću, trieznošću i štedljivošću od golotinje dotjerali do imućstva. Može li to biti uzrok progonstvu?

Istina, među židovi ima drzovitih deranah, nepoštenjakah, lihvarah i varalica, al' zar jih neima u svakom sloju ljudstva, u našoj i u svakoj vjeri dosta? Za ovakove su sudovi i kaznionice; onamo jih gonimo, a radinim i poštenim ljudem čast i mir. Hvala bogu, u tom je naša hrvatska inteligencija, ne puštajući se u antisemitske agitacije, kuda naprednija od drugih! Nu to neka pamte i hrvatski židovi: neka se niti unapried ne odtuđuju hrvatskoj narodnosti. Smatrajući se Hrvatima i radeć kao Hrvati, oni mogu od nas mirne duše mirovati. Hrvat koje vjere bio, našem je srcu mio. O tom neka budu svi židovi uvjereni, a napose naši sugrađani u Gorici i u okolici, jerbo nam ovuda ne pada niti na um da dižemo ma kakovu vjersku, a kamoli antisemitsku agitaciju. Da, toga bi nam još trebalo! Dao bog umirili se i drugdje."⁸⁾

Članak je bio pisan u pomirljivom i prijateljskom duhu. Usprkos tome je u noći od 2. na 3. IX. neka zlobna ruka u Samoboru:

„...ovdješnjemu izraeličaninu M. Brückneru razbila 3 stakla na njegovih prozorih. Ujutro zorom pobjesnio stoga naš radi lihvarstva mrženi Brückner te se je usudio odmah ujutro napadnuti na ulici pojedine mirne građane, riečmi: »Ej, poznam vas koji ste« i prietiti im se, da će već pokazati tko je on. U toj bjesnoći navali svojom drzovitošću na g. mjestnoga načelnika, da mu izdade svjedočbu da tobože nije siguran za svoj život. Kako se čuje, g. načelnik izdao mu je tu zahtjevanu svjedočbu, ali to sigurno nije on učinio istini za volju, već s razloga da se otrese takovoga napadanja. Taj čovjek, koji je uvijek znao svaku najmanju stvar dobro upotrebiti za svoju korist, znao je i sada tom tobože javnom izpravom razpolagati, te se s mjesta uputi kr. podžupaniji u Zagreb s prijavom, da u Samoboru vlada najveći strah, da više stotina ljudi prave izgrede, i da su njemu prošle noći sve prozore polupali, te da se uzpostavi tobože narušeni mir, zatraži vojničku silu u naše inače sasvim mirno i do sada prosto od svakih izgreda mjestance. No, kako se čuje, nisu se

⁸⁾ Narodne Novine, 1883, br. 202, 4. IX.

dale vlasti takovom lukavštinom zavesti te nisu zadovoljile njegovim zahtjevom.”⁹⁾

Međutim 4. IX. u vrijeme „seljačke gungule u Bednji”¹⁰⁾ zagrmi zrakom „Hajd na Židove!”

U mjestu je bilo svega tri Židova: „Svoj trojici polupaše i razoriše sve, što se rukom i sjekirom razbiti dalo. Našavši negdje grb sakriven, pomisliše, da su ga Magjari donieli, te iznesav ga triumfom na ulicu, razlupaše ga na sitne komade. Židovi srećom pobjegoše; ali čini se da svjetini nije do njihova života...”,¹¹⁾ bilo stalo. Dan iza toga nastave seljaci robljenjem židovske imovine, te su u Bednji učinili: „...upravo grdne opačine. — Davidu Fritzu i Ignacu Hafneru na Bednji porobljeno je i uništeno sve; porazkrivaše im krovove, porušiše dimnjake, da je upravo grozno. Navališe i u podrume, pa sad tek poče užasna pijača vina i rakiije. Ruše i krše što jim pod ruke dođe, uz to bućeci hura i živio! U toj svojoj furiji smlaviše jednomu Kolcem glavu, da je na mjestu umro. Kako jim židovi umakoše, počese ih sada poslie slavno svršenog djela tražiti. Navališe najprije na župni stan, misleći da su ondje. Tu također polupaše neke predmete. Župnik sa svojim gostom veleuč. g. ravnateljem zagrebačke realke *T o r b a r o m*¹²⁾ morao je pobjeći u kukuruzu. Ipak se nisu usudili pustošiti u župnom stanu, već ne našav tu židove, povratili se opet u pivnicu.”¹³⁾

Nemiri u Bednji potrajaše i 6. IX. te o njima anonimni izvjestitelj „Narodnih Novina” javlja uz ostalo i ovo:

„...Židovi, koji su do pred koji dan još bili dobro stojeći ljudi, danas su puke sirote, jer jim je vas imetak porobljen, a bili bi i potučeni, da nisu za dobe pobjegli, te se u šumu posakrivali. Kuće su jim tako razrušene, da nije nikako moguće u njima stanovati. Tako se događalo u svoj ovoj političkoj občini: Trakošćanu, Cvjetlinu i Višnici. Svakako u velike je pofalio zapovjednik husarah, kad je u utorak parlamentirajući sa seljačtvom izazvao rulju, koja je sve to veće rasla, pak nas zatim u najvećoj razdraženosti svjetine ostavio na cjedilu. Nije pero kadro opisati ono bjesnilo razjarena seljačtva i uništavanje svega, što se židovsko piše. Kolovođe jošte nisu pohva-

⁹⁾ Pozor, 1883, br. 205, 7. IX.

¹⁰⁾ Mjesto u Zagorju.

¹¹⁾ Narodne Novine, 1883, br. 205, 7. IX.

¹²⁾ Torbar, Josip, profesor i pisac (rod. 1. IV. 1824 u Krašiću — + 27. VII. 1900 u Zagrebu). Osnovne škole svršio je u Mrežnici, gimnaziju u Karlovcu, filozofiju i teologiju u Zagrebu. Od 1851 je nastavnik zagrebačke realne gimnazije. Jedan je od pokretača časopisa „Književnik”, koji je bio jedan od prvih znanstvenih časopisa na slovenskom Jugu. Torbar je bio pravi član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, njen tajnik i predsjednik od 1890—1900. Težište svog plodnog naučnog rada prenio je na raznolike discipline. Mnogo njegovih naučnih radova štampano je u „Radu” Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

¹³⁾ Narodne Novine, 1883, br. 205, 7. IX.

tani, al radi se što opreznije, da pravdi padnu u ruke. Za sada je mir, prem potajno nije."¹⁴⁾

Taj mir potrajao je svega jedan dan, novo izvješeni grbovi¹⁵⁾ 7. IX. iste godine izazovu nove nemire najprije u Zagrebu 8. IX., a poslije toga buknu oni i u pokrajini.

Ti novi nemiri u Zagrebu imali su uz svoj politički momenat i antisemitski karakter.

Izjestitelj „Narodnih Novina“ opisuje događaje 8. IX. ovim riječima:

„Izgredi u Zagrebu. Zajednički državni grb s dvostrukim napisom namješten je u petak¹⁶⁾ pred podne na uredih financijskih u Zagrebu bez ikakove svetčanosti mirno, uz asistenciju odjela c. k. lovačkoga bataljuna sa glasbom. Ovomu činu prisustvovao je samo vladin povjerenik za grad Zagreb. Razborito stanovništvo grada vidjelo je u tom načinu izvješnja grbovah, koje je izvedeno bez ikakva navještaja, bez ikakve priprave, sasvim iznenada, — takta punu obzirnost, koja je također prema obстоjećim okolnostim našla obće priznanje. Tek poslije podne iz novinah saznao je veći dio občinstva, da su grbovi izvješeni. Pred dotičnim uredskim sgradami bila je postavljena vojnička straža, prolaz ulicama bio je slobodan. Istom u večer, kada se je svjetina počela u Gundulićevoj ulici i Ilici na hrpe sakupljati, kad je iz tih hrpah kamenjem probit jedan prozor na poreznom uredu u Gundulićevoj ulici razvita je jača vojnička sila, te je Gundulićevu ulicu zatvorilo pješactvo, dočim su ostale ulice odjeli husarah čistili.

Jedan naših domaćih dopisnikah piše nam: Imenovanje kr. komisara u visokoj osobi preuzvišenoga gospodina g. kr. baruna Ramberga¹⁷⁾ primilo je pučanstvo pouzdanošću, koja se osniva na vitežkom značaju i plemenitom duhu Nj. preuzvišenosti. Kr. povjerenik barun Ramberg šetao se je u petak pod večer prigodom glasbe na Jelačićevom trgu celi sat među mnogimi tisućami občinstva, koje ga je dostojnim poštovanjem pozdravljalo i tim dokazalo svoje povjerenje prema njegovoj osobi. Ali ako svi razboriti ljudi mirno izgledaju riešenje zamrsenih okolnostih, ima svuda i takovih elemenatah, koji silovitim načinom traže oduška razpaljenim strastim, te izazivaju prizore, koji su ne samo pogibeljni, već i nedostojni rodoljubivog pučanstva.

Prekjučer, na malu gospu¹⁸⁾, dogodio se je po podne na Jelačićevom trgu bezprimjeran u nas izgred, koji je više tisućah ljudih gledalo presenečno, bez da je itko posredovao proti vandalskom gospodarenju ulične čeljadi.

¹⁴⁾ Narodne Novine, 1883, br. 206, 10. IX.

¹⁵⁾ Grbovi postavljeni 7. VIII. 1883, skinuti su 15. VIII. iste godine.

¹⁶⁾ 7. IX. 1883.

¹⁷⁾ Herman Ramberg došao je u Zagreb 6. IX. 1883 s popratnim kraljevim ručnim pismom, kojim se raniji ban Ladislav Pejačević diže a Ramberg postavlja „u svrhu provedenja onih mjera, koje su uslijed događaja u Hrvatskoj i Slavoniji i u bivšoj, s ovimi kraljevnami spojenoj Krajini postale nužne.“

¹⁸⁾ 8. IX.

Da pripovjedimo sramotno djelo od početka. Pošto je u petak iz jedne hrpe ljudi, koja je prolazila Gundulićevom ulicom, kamenom razbit prozor na sgradi poreznoga ureda, gdje je izvješten zajednički grb s oba natpisa, pojačana je odmah onu večer straža, te su ulazi u Gundulićevu ulicu vojničkim kordunom zatvoreni. Ti vojnički korduni stajali su i u subotu na opredjeljenih mjestih nepuštajući nikoga ni iz Ilice ni iz Samostanske ulice u Gundulićevu ulicu.

U nedjelju po podne počela se svjetina s obje strane vojničkoga korduna u Ilici sakupljati, da — zija u Gundulićevu ulicu. Buduć da je svjetina mirovala, vojništvo je mirno stajalo. U jednom, oko 3 sata po podne, prosu se među svjetinu glas, da je sin trgovca pokućstva M. E. Saxa¹⁹⁾, izraelićana, čija kuća stoji na uglu Ilice i Gundulićeve ulice, sa prozora prikoravajući svjetinu »hrvatstvo insultirao«. Svjetina pograbi kamenje i na oči vojničke straže poče prozore na kući M. E. S. razbijati. Vojništvo — jedan od pješakah Wetzlarove pukovnije — raztjera svjetinu na puške zataknutimi bajunetami.

Svjetina, ponajviše dječaci od 12 do 15 godina, koji svuda daju najveći kontingent izgrednikah, vođena od nepoznatih sumnjivih ljudi dobježa na Jelačićev trg i nečuvenom smjelosti poče tu navaljivati na nekoje kuće izraelićanah, najprije udariše na Priesterovu²⁰⁾ kuću na uglu Marije Valerije ulice²¹⁾, porazbijaše sve prozore, što je groznim ropotanjem i vikom učinjeno. Užasom gledalo je občinstvo na trgu vandalski posao razuzdane čeljadi, koja je divljom bukom bacala ogromno kamenje i opeke u najviše kate. Zveket tolikih prozorah od samih velikih belgijskih stakalah, štopot kamenja po željeznih vratih dućanah — sva ta grozna buka činila je, da su gledaoce lica od straha probliedila. Nigdje nebjeg organah sigurnosti da se vandalizmu stane na put; građani, viećnici, detektivi trčahu po trgu tražit pomoć, fijakeri bježali su iz te pogibelji, častnici žurili se trkom k svojim odjelom.

19) Eduard M. Sachs imao je u Zagrebu trgovinu pokućstva. Nakon njegove smrti naslijedio ju je njegov sin Josip. Sachs je povodom zagrebačkih protužidovskih izgreda objavio u zagrebačkim novinama („Pozor“, 1883, br. 206, 9. IX., „Agrarmer Zeitung“, 1883, br. 206, 10. IX. i „Narodnim Novinama“, 1883, br. 207, 11. IX) očitovanje koje je u „Narodnim Novinama“ ovako glasilo: „Očitovanje. Po Zagrebu kola glas i Vi ste u Vaših vriednih novinah od današnjega dana spomenuli da sam tobože ja ili jedan od mojih sinovah doviknuo svjetinu uvriedljive za hrvatstvo izraze. Ovaj je glas posve lažljiv, jer nije nikada niti meni, niti jednom mojih sinovah, što takova na um palo a boli me tim više, što sam uvijek bio i ostajem dobar Hrvat i zauzet za sve, što je hrvatsko. Jesu li pako isto tako dobri Hrvati oni, koji odaljav se od rodoljubne ideje, hoće da u jedan rog pušu s magjarskim antisemiti, o tom iskreni rodoljubi punim pravom dvoje. U ostalom pridržavam si pravo toli proti izmišljateljem koli i proti razširiteljem ove tendencijozne insinucije kazneno postupati. Molim Vas g. uredniče, da istini za volju ovo očitovanje uvrstite u svoj štovani list. Osobitim počitanjem M. Ed. Sachs.“

20) Priester, Emanuel, trgovac blagom. Doselio se u Zagreb oko g. 1847.

21) Današnja Praška ulica.

22) Baumgärtner, Leopold, trgovac manufakturom.

Razigrana rulja svršiv posao na toj kući, okrene na novo sagrađene kuće Baumgärtnera²²⁾ i Wasserthala²³⁾, također izraeličanah i nastavi svoja razorivanja istim bjesnilom. Kavanar Heimbach²⁴⁾ hoće da posreduje, no sad navali razuzdana rulja na njegovu kavanu (u kući baruna Živkovića), pobaca sve oleandre, pred kavanom namještene, razlupa stolce i navali na vrata kavane, koja je kavanar za toga bio pritvorio, te ih također razbi. G. Heimbach jedva je, pucajuć u zrak iz revolvera, biesneću svjetinu odbio, da nije provalila u samu kavanu.

Tek poslje 5. ure stane vojničstvo sa svih stranah dolaziti na Jelačićev trg i tada poče svjetina razbjegavati se. »Junaci« toga dana uzmakosje Bakačevom ulicom na Kaptol, nad mostom zatvorisje vojnici cestu. No bjesna dječurlija jošje se neprimiri, već poče na vojnice bacati kamenje. Kad je na prsa zapovjedajućeg častnika te čete stalo padati kamenje, zapovjedi častnik da se puca, međutim bijahu se izgrednici već zaklonili za ugao pod Zidom i skoro da nije ljekar-nik F., stojeć na svojih vratih, nedužno zaglavio, jerbo je tane pred njim udarilo u vrata. Dvujema desaržama ovog odiela bje svršena sramotna ta gungula, kod koje je moglo mnogo nedužnih žrtavah pasti. Od toga časa Zagreb je dobio čudnovatu fizionomiju. Sve ulice bišje zatvorene cielimi redovi vojnikah, eskadrone husarah jašu u kasu kroz ceste, da se zatečeni jedva biegom mogu spasiti ili u koju kuću zakloniti, jer se jaši tik zida golimi sabljami, čitavi odjeli lovacah, drugih pješakah i mnoge patrole idu neprestano po gradu. Iz početka nitko se nepušta iz jedne ulice u drugu, tako trajasje do noći kad se je napokon pojedincem dozvolilo proći kroz kordune.

Noć od subote na nedjelju prošla je kod tolikog razvitka vojne sile mirno. Jučer je kao obično ponedjeljak došlo u grad mnoštvo seljakah, pa da se nedogodi kakov sukob, odmah su jutrom poduzete najstrožije mjere. Cieli bataljuni vojnikah postavisje se na Jelačićev trg i u Ilicu. Oko deset satih bijaše osim ladanjskoga puka, koji je donio živeža na prodaju, jošje i građanskoga svieta pun Jelačićev trg, koji je znatiželjan razgledavao razvaline jučerašnjega dana. Buduć da je sviat počeo prezirati naredbu vladinoga povjerenika, da se na trgovih i na ulicah nesmije sakupljati u hrpe — bude vojničtvu

²³⁾ Wasserthal, poznati zagrebački trgovac, imao trgovinu na uglu Bakačeve ulice i današnjeg Trga Republike.

²⁴⁾ Heimbach, Slavoljub, zagrebački kavanar. Heimbach je također prilikom izgreda dao jedno očitovanje, koje je bilo objavljeno i u „Narodnim Novinama“ 1883, br. 207, 11. IX. Ono glasi: „Očitovanje. Po Zagrebu se je razglasilo, da sam ja tobož jednog mladića iz one rulje, koji su na dan 8. rujna t. g. poslie podne izgreda na Jelačićevom trgu pravili, razbijajuć prozore na nekih kucah, u moje dvorište namam.o, te ovdje izbio. Ovaj je glas posve lažljiv, što, ako uztreba, mogu sa dosta svjedokah na kompetentnom mjestu dokazati. Meni nije nikada bila nakana ma ikoga uvriediti, kamo li nedostojnim činom poslužiti se, nego sam protivno uvijek nastojao, ako je igdje došlo do kakove razmirice, istu liepim i trieznim načinom izravhati. Mislim pako, da me cijelo prevriedno p. n. građanstvo i stanovništvo miloga nam grada Zagreba pozna kao dobra rodoljuba i mirna građanina. Molim Vas, cienjeni gosp. uredničje, da istini za volju ovo moje očitovanje uvrstiti izvolite u svoj štóvani list. Slavoljub Heimbach, kavanar.“

dan nalog, da kaptolski i Jelačićev trg očisti. Sad nasto obći metež i strah. Deset tisućah ljudih bježalo je širom prama Vlaškoj, Petrinjskoj i Jurišićevoj ulici, opazivši, da iz Ilice dolazi eskadrona husarah. Prodavaoci pograbiše jedva polovicu svojih stvari, ostavivši ostalo na mjestu, te se razbježaše, žene proliše mlieko u naglosti i prosuše voće iz košarah. Pri svemu tome metežu nije se ipak, koliko znamo, nikakva nesreća dogodila.

Poslje toga nije više bilo nikakva izgreda. Posao vojničtva olakšala je kiša, koja je pod večer počela pljuštati, te prepriečila ljudem, da idu na ulicu. Danas je grad dobio opet obično lice. Ulice su otvorene; samo pred sgradom poreznoga ureda u Gundulićevoj ulici i pred sgradom financijalnoga ravnateljstva u gornjem gradu, te na Jelačićevu trgu stoji jošte vojnička straža.

Kazalištna predstava, koja je za sinoć bila urečena-imala se prikazati »Borba gospodjah«²⁵⁾ odkazana je; jer nikom nije jučer palo na pamet, da pođe u kazalište.²⁶⁾

Zagrebačke događaje komentirao je i „Agramer Zeitung“, te je naglasio:

„... Die Häuser unserer Mitbürger mosaischer Confession sind von einem, aus den niedrigsten Schichten der Bevölkerung zusammengesetzten Pöbel angefallen worden. Die Häuser gerade jener Israeliten deren Namen stets in den ersten Reihen standen, wo es galt, nationale und patriotische Werke zu fördern, Verunglückten Wohlthaten zu erweisen, die Noth und das Elend der Armuth zu lindern; die Häuser eben dieser patriotisch gesinnten, geachteten Bürger unserer Stadt wurden zum Objecte der bestialischen Wuth, des verwerflichsten Fanatismus auserkoren.

Mit stolzem Bewusstsein hat bisher jeder getreue Sohn dieses Landes auf die von altersher bekannte, von allen Völkern der Erde gewürdigte Toleranz des kroatischen Volkes hingewiesen — ein fanatischer Pöbelhaufen hat uns dieses Bewusstsein gestört, diesen Stolz zunichte gemacht.

Mit gerechtem Stolze haben wir und mit uns jeder Bürger dieser Stadt auf den gewaltigen Unterschied hingewiesen, der zwischen der, infolge unseres verletzten Rechtsbewusstseins entstandenen Bewegung und den räuberischen Horden von Zala-Egersseg besteht und nun sollen wir in gleicher Kategorie mit denselben stehen?! Das wird hoffentlich nicht geschehen. Denn das, was sich Samstag Nachmittag zu unserer tiefen Beschämung ereignet hat, wird einen Sturm der Entrüstung hervorrufen im ganzen Lande, gleichwie es in der Hauptstadt geschah. Das, was sich Samstag Nachmittag ereignet hat, kann und darf nicht der kroatischen Nation, dem kroatischen Volke zur Last gelegt werden, das sich mit aller Macht gegen die Urheber-

²⁵⁾ Komad od Scribe-a i Legouvè-a.

²⁶⁾ Narodne Novine, 1883, br. 206, 10. IX.

schaft dieser schändlichen That verwahrt. Bereits hat die Untersuchung gezeigt, welche Elemente bei diesem Unternehmen mitgewirkt haben; h o f f e n t l i c h w i r d s i e a u c h e r u i r e n, w e r s i e a n g e s t i f t e t, w e r s i e b e z a h l t, w e r s i e b e t r u n k e n h a t."²⁷⁾

Pisao je o njima i „Pozor” te je uz ostalo naglasio, da bi ti nemili događaji: „... mogli ... naš glavni grad Zagreb kruto i nepravedno ozloglasiti ...”²⁸⁾

Tragalo se za začetnicima protužidovskih zagrebačkih izgreda, saznajemo iz „Pozora”: „... da su ljudi jučer²⁹⁾ opazili, kako dva financijska činovnika huškaju svjetinu zagrebačku kod izgreda proti našim izraelitičkim sugrađanom na Jelačićevom trgu. Da li je to istina, pokazati će stroga iztraga, koja će se o tom povesti. Potvrđi li se ta činjenica, tad ćemo si lahko protumačiti, odakle potiču svi antisemitički pojavi.”³⁰⁾

Već dan kasnije javlja „Pozor” da mora ispraviti jučerašnju vijest, jer se na temelju dosadašnje istrage ustanovilo: „... da nisu dva financijska činovnika, nego jedan samo sudjelovao kao intelektualni začetnik, i to je neki Vučetić³¹⁾, kr. porezni oficijal, rođak g. kanonika Stjepana Vučetića i u njegovoj kući odgojen, te osobiti proteže fin. ravnatelja Davida. Drugi huškač bijaše neki Benjamin Janežić iz Ljubljane, čovjek bezposlen, koji već od dulje vremena po Zagrebu se skita, neimajući nikakova posla, — tajinstvena eksistencija, o čijoj se prošlosti svašta govorka. Obadvie ove ptičice sjede kod kr. sudbenoga stola u iztražnom zatvoru. — U obće je dosadašnja iztraga izniela tragova, da je ona dječurlija bila plaćena u tu svrhu da židovom prozore polupaju.”³²⁾

„Ptičice” su već slijedeći dan nakon mnogobrojnih uplivnih intervencija „izletjele” iz zatvora.³³⁾ Glavna rasprava zbog protužidovskih izgreda održana je 27. IX. 1883 u Zagrebu, te je isti dan održana rasprava i protiv izgrednika koji su izazvali sukobe i mjeseca augusta 1883.

Tok rasprave protiv jednog protužidovskog huškača i izgrednika objavio je „Pozor” ovim riječima:

„I z g r e d o d 8. r u j n a t. g. V e ć j u č e r z a p o č e l a j e k o n a č n a r a z p r a v a, b a r e m d j e l o m i c e u p o g l e d u p o z n a t i h i z g r e d a o d 8. r u j n a t. g.

27) Agramer Zeitung, 1883, Nr. 206, 10. IX.

28) Pozor, 1883, br. 206, 9. IX.

29) 8. IX. 1883.

30) Pozor, 1883, br. 206, 9. IX.

31) Škender Vučetić, rođak zagrebačkog kanonika Stjepana Vučetića. Činovnik financijskog ravnateljstva u Zagrebu i privatni učitelj mađarskog jezika na zagrebačkom sveučilištu g. 1881/2. Bio je zet Antala Davida, čovjeka koji je bio inicijator čitave afere s grbovima. Vučetić je i poslije igrao stanovitu ulogu, od financija je prešao k pošti, te je neko vrijeme i ravnatelj zagrebačke pošte. Za vrijeme Rauchovog banovanja je Vučetić zagrebački veliki župan.

32) Pozor, 1883, br. 207, 10. IX.

33) Pozor, 1883, br. 208, 11. IX.

Obtuženikom bio je Stjepan Valaško kovački majstor iz Trnove blizu Zagreba, otac dvoje djece, dosele neporočan. Njemu se u krivnju upisuje, prvo da je dne 8. rujna t.g. prigodom gungule u Ilici navalio na ovdajšnjega starinara Ignjata Picka, da je rekao: »Kaj hoćeš ti čifut ovdje, ti tu neimaš posla, danas budemo sve židove ubili a s tobom budemo počeli!« Drugo, da je onda zamahnuo omašnim kolcem na Picka, koji je hoteć se obraniti proti udarcu, zadobio laku ozledu na desnoj ruci, treće, da je isti dan prisustvovao onoj gunguli na Jelačićevom trgu te u kavani Heimbachovoj razlupao prozore, vrata i s nogom od željeznoga stola u nutrašnjosti posude i drugo pokuštvo. Tim, da je počinio zločin javnog nasilja V. slučaja, prestupak draženja na mržnju proti zakonito priznatoj vjeroizpovjesti i prestupak lake tjelesne ozlede. Senatu predsjedao je viećnik sudbenog stola g. Čermak, prisjednici bijahu gg: Lunaček, Benčić i dr. Haramustek, perov(o sic!)đa g. Majcen. Obtužbu zastupao je zamjenik drž. odvjetnika g. dr. Spitzer, a obtuženika branio odvjetnik g. dr. Derenčin.³⁴⁾ Dvorana bijaše prilično puna. Obtuženik Valaško kaže, da je bio dne 8. rujna t.g. malo pripit i da je moguće, da se je židovom grozio, kako su to i drugi ljudi učinili, ali apodiktično poriče: da bi on rekao bio »sad ćemo sve židove poubijati«, da je tukao židova Picka, da je ikoga hustio na židove i da je pomogao učiniti štetu u kavani Heimbachovoj. On je mislio da će biti »nekakva parada« pa da je zato i on išao u Ilicu, viditi što je!

Svjedok Ignjat Pick reče, da ga je obtuženik onaj isti dan sbilja napao i zlostavljao pak da je i kod izgreda kod Heimbachove kavane sudjelovao, barem ga je vidio, kad su se vrata razbijala, da je obtuženik odanle pobjegao.

Svjedok E. Sachs, trgovac pokućstva, tvrdi da je vidio, kako je obtuženik na Picka batinom zamahnuo, nu nije vidio, da bi ga bio udario. Isto tako nije čuo, što je Valaško govorio, a na Jelačićevom trgu svjedok u opće nije bio. Po svoj prilici da je obtuženik bio malo pripit.

Svjedok Petar Osek, bravar, očituje, da je čuo, kako se ljudi groze gospodinu Sachs, jer da je tobož rekao »svakoga trećega Hrvata treba na ražanj nataknuti te izpeći«. Moguće je, da je i obtuženik radi toga razjaren bio te se grozio židovom, nu nije vidio, da je on Picka tukao, niti je čuo što je Valaško Picku doviknuo. Svjedok da je ljude mirio pa da je vidio, kako su dječki oko Picka skakali, koji je onda morao pobjeći u Brođovinovu kuću. Obtuženik, da je morao pošteno pijan biti »jer je skakao okolo kakti nekakav bedak«.

Svjedok g. Eduard Heimbach kaže, da nije obtuženika vidio na Jelačićevom trgu u obće da niti nezna, što se je tamo dogodilo, jer je bio u zatvorenoj iznutra kavani. Šteta da iznaša preko 300 for., za koju on moli, da mu se naknadi.

³⁴⁾ Derenčin, Marijan, odvjetnik, političar i pravni pisac (rođ. 24. IX. 1830 na Rijeci —+ 8. II. 1908 u Zagrebu).

Branitelj g. dr. D e r e n č i n iztaknuo je u svom govoru, da ovaj izgred nije bio antisemitičke naravi, već političke, jer je bio narod usljed počinjene izvješanjem dvojezičnih cimera očite nezakonitosti vrlo uzrujan i ogorčen. On također nevjeruje, da bi g. Sachs bio onako govorio, kako mu se prišiva, nu da je ipak takav glas među narodom kolao, što je uzrujanost njegovoga branjenika prouzročilo. On moli neka se njegov branjenik odrieši od obtužbe. Sud međutim proglasi Stjepana Valaška krivim prestupka smetanja javnoga mira i poredka po § 302 i uvriede poštenja po § 490 k.z. te ga osudi na strogi zatvor od mjesec dana i naknadu troškova kaznenoga postupka. G. Heimbach upućuje se sa svojom tražbinom na put pravde. Javni tužitelj kao i optuženik zatražiše rok za promišljanje da li će se osuđom zadovoljiti.”³⁵⁾

Time je bio dovršen „posljednji” čin „zagrebačkih protužidovskih izgreda” god. 1883.

³⁵⁾ Pozor, 1883, br. 222, 27. IX.